

INSEMNAȚI INEDITE ALE LUI VICTOR IAMANDI ÎN CONSILIUL DE COROANĂ DIN 29/30 AUGUST 1940

de DOINA LEAHU

Dictatul de la Viena, actul arbitrar prin care Germania hitleristă și Italia fascistă au impus României, la 30 august 1940, să cedeze în beneficiul regimului horthyst din Ungaria un teritoriu de 42 243 km² din jumătatea nordică a Transilvaniei, cu o populație de aproximativ 2 600 000 locuitori, în majoritate români, a constituit unul din evenimamentele care au agravat și mai mult situația politică în Europa răsăriteană la începutul celui de-al doilea război mondial. Actul a făcut încă o dată dovada caracterului agresiv, anexionist, bazat pe utilizarea forței, al politicii promovate de statele fasciste.

Pentru România, dictatul de la Viena a însemnat o știrbire gravă a suveranității naționale, violarea integrității teritoriale a statului, o lovitură dată intereselor vitale ale națiunii. „În acest moment greu pentru destinele țării — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului — poporul român s-a găsit singur, fără nici un sprijin din afară, părăsit de toate puterile Europei. România a fost nevoită să accepte condițiile nedrepte ale dictatului de la Viena”¹.

Au fost necesare schimbarea raportului de forțe politice și militare în cursul celui de al doilea război mondial, jertfele a sute și mii de ostași români și sovietici în luptă cu armatele hitleriste — izgonite de pe întreg teritoriul țării noastre, triumful popoarelor asupra fascismului, pentru ca dictatul de la Viena să fie anulat, recunoscându-se drepturile României asupra nordului Transilvaniei².

¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Ed. politică, București, 1966, p. 47.

² La 12 septembrie 1944, guvernul român a semnat la Moscova Convenția de armistițiu cu Națiunile Unite, care stipula între altele că „guvernele aliate socotesc hotărârile arbitrajului de la Viena cu privire la Transilvania ca nule și inexistente” și prevedea realipirea părții de nord a Transilvaniei la România („România liberă”, 17 septembrie 1944). Ca urmare a luptei victorioase purtate de armata română alături de armata sovietică, la 25 octombrie 1944 s-a încheiat eliberarea întregului teritoriu al țării noastre — inclusiv a zonelor smulse prin dictatul de la Viena. În martie 1945, în urma schimbului de mesaje dintre guvernul dr. Petru Groza și guvernul Uniunii Sovietice, partea de nord a Transilvaniei (11 județe) a trecut sub administrație românească. Drepturile legitime asupra acestui teritoriu au fost recunoscute prin tratatul de pace semnat de România cu Puterile Aliate, la Paris — 10 februarie 1947, în care se înscrisa că „hotărârile sentinței de la Viena din 30 august 1940 sînt declarate nule și neavenite”, frontiera dintre România și Ungaria fiind restabilită la cea existentă la data de 1 ianuarie 1938 („Scînteia”, 13 februarie 1947).

De pe pozițiile materialismului dialectic și istoric și reflectînd interesele legitime și fundamentale ale poporului nostru, dar mai cu seamă respectînd întru totul adevărul faptelor, al evenimentelor, istoriografia românească contemporană a consacrat în mai multe rînduri preocupări pentru studierea dictatului de la Viena. În aceste lucrări au fost relatate amplu condițiile interne și externe în care i-a fost impus României actul arbitrar din 30 august 1940, consecințele sale, lupta maselor populare din țara noastră, mobilizate și conduse de Partidul Comunist Român, împotriva dictatului³.

Studiind acest eveniment, mulți cercetători au acordat atenție dezbaterilor Consiliului de Coroană din noaptea de 29/30 august 1940, cînd regele Carol al II-lea a încercat să împartă răspunderea pentru decizia luată cu cîteva dintre personalitățile de frunte ale vieții politice a statului: membrii guvernului, consilieri regali, diverși politicieni. Interesul acordat este justificat, dat fiind faptul că în ansamblul evenimentelor care au condus către dictat, Consiliul de Coroană amintit a constituit cadrul oficial prin care statul român a acceptat actul arbitrar impus.

Dar, referitor la acest Consiliu, în literatura de specialitate apar — pe baza documentelor utilizate — unele neconcordanțe, îndeosebi în privința numărului și numelor participanților și în privința numărului voturilor exprimate pentru acceptarea cererii de arbitraj necondiționat, formulată la Viena de miniștrii de externe ai Germaniei și Italiei, Ribbentrop și Ciano. Faptul pare a se explica prin împrejurarea — relatată de unul din cercetătorii noștri — că „notele luate în timpul dezbaterilor de către unul din participanți s-au pierdut în zilele imediat următoare abdicării regelui Carol al II-lea, iar desfășurarea ședinței Consiliului de Coroană a fost reconstituită pe baza declarațiilor unor martori oculari”⁴.

Se poate considera, pînă la o dovadă contrarie, că un document intrat recent în patrimoniul Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România — însemnările luate de Victor Iamandi⁵ în timpul lucrărilor

³ Cf. Eliza Campus, *Tratatul diplomatic în preajma dictatului de la Viena (aprilie-august 1940)*, în „Studii”, X, 1957, nr. 3, p. 167—195; V. Topalu, *Din lupta Partidului Comunist din România pentru mobilizarea maselor împotriva dictatului de la Viena (1940)*, în „Analele Institutului de istorie P.M.R.”, VI, 1960, nr. 6, p. 5—24; Tr. Bunescu, *Manifestări ale maselor populare din Transilvania împotriva dictatului de la Viena*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, nr. 6, 1966, p. 93—102; L. Banyai și A. Petric, *Dictatul de la Viena din august 1940 și lupta pentru anularea lui*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968; Al. G. Savu, *Dictatura regală*, București, 1970 (capitolul „Dictatul de la Viena”), p. 407—431; Tr. Bunescu, *Lupta poporului român împotriva dictatului fascist de la Viena (august 1940)*, București, 1971; A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj, 1972; etc.

⁴ Al. G. Savu, *op. cit.*, p. 413, nota 18, citînd Arhiva M.A.E., fond Conferința păcii, dosar 101, f. 386—391.

⁵ Victor Iamandi, membru marcant al Partidului Național Liberal; a fost subsecretar de stat la Interne, ministru de stat și ministru al Cultelor și Artelor în primul guvern Tătărescu, ministru al Educației Naționale și ad-interim la Culte și Arte în guvernul Miron Cristea, ministru al Justiției — din 31 martie 1938, iar de la 25 noiembrie 1939, consilier regal. S-a remarcat prin atitudinea ostilă grupării de extremă dreaptă, în noiembrie 1940 fiind asasinat de legionari în închisoarea de la Jilava.

Consiliului de Coroană din noaptea de 29/30 august 1940 — reprezintă, cel puțin deocamdată, singura consemnare „la fața locului“ a dezbaterilor Consiliului menționat. Documentul este cuprins într-un lot de obiecte și manuscrise care au aparținut fostului om politic, achiziționate de la soția sa Ana V. Iamandi⁶. În prezent, el cuprinde nouă foi simple, toate de același format (15,5 × 22 cm), fiecare având tipărit, pe una din pagini, în partea stângă — sus, antetul : „Casa M. S. Regelui. Sala de consiliu“. Starea de conservare a tuturor filelor este bună : se păstrează întregi, fiind doar puțin patinate.

Notările lui Victor Iamandi (scrisul este al său, potrivit declarației Anei V. Iamandi și recunoscut prin confruntarea cu alte manuscrise rămase de la el) sînt făcute cu creionul numai pe paginile cu antet. Primele două foi ale manuscrisului nu sînt numerotate, ci numai foile trei—nouă, cu cifre romane. Filele lipsite de numerotare aparțin documentului și constituie începutul acestuia întrucît : conținutul lor este același cu al celorlalte documente care reproduc dezbaterile din Consiliul de Coroană ținut în noaptea de 29/30 august 1940 ; grafia lor este identică cu cea de pe următoarele șapte foi ; de asemenea, maniera de a consemna de pe primele două file este aceeași ca pe următoarele.

În sfîrșit, înainte de a expune — într-o scurtă sinteză — ceea ce este esențial în acest document care relatează dezbaterile Consiliului de Coroană amintit, mai trebuie să se răspundă la următoarea întrebare : cele nouă foi cu însemnări reprezintă într-adevăr note luate *în timpul* lucrărilor Consiliului, la fața locului sau sînt și ele o reconstituire realizată de Victor Iamandi, după lucrări, la o dată ulterioară ținerii Consiliului ? Răspunsul este afirmativ pentru prima alternativă, întrucît : notările au un caracter evident neprelucrat, fiind spontane ; înregistrarea scrisă a cuvîntului rostit de fiecare participant recurge uneori la prescurtări maxime, cîteodată utilizînd stilul vorbit la persoana I-a, iar alteori stilul vorbit la persoana a III-a. (Spre exemplu : „Argetoianu. Noul ultimatum nu m-a surprins. Îl așteptam. Noi sîntem tratați ca învinși. Ne aflăm față de un ultimatum al Germaniei...“ ; „M. Popovici — rezistăm. Am convingerea că orice concesiuni ce se vor face nu vom salva nimic...“ ; „Patriarhul — de acord cu arbitrajul“ ; „Gen. Văitoianu — nu pot accepta arbitrajul“ etc. etc.). Maniera de înregistrare scrisă lipsită de coerență, de unitate a stilului este evidentă. În fine, ca o dovadă că aceste notări sînt luate direct în Consiliul de Coroană și că ele nici nu au mai fost adăugite după aceea, o constituie faptul că din ele lipsește consemnarea celor rostite de Victor Iamandi, deși acesta, respectînd și notînd ordinea vorbitorilor și-a înscris numele.

Însemnările luate de Victor Iamandi în timpul dezbaterilor Consiliului de Coroană, care a decis asupra acceptării „arbitrajului“ de la Viena, redau, în ordinea în care au luat cuvîntul, opiniile și atitudinea următorilor oameni politici participanți la eveniment : Ion Gigurtu (președinte al Consiliului de Miniștri), Constantin Argetoianu (consilier regal), Alexandru Vaida-Voievod (consilier regal), Gheorghe G. Mironescu (consilier regal), Dinu Brătianu (președintele Partidului Național Liberal), Dumitru Caracostea (ministrul Educației Naționale), Nichifor Crainic

⁶ Reg. inv. nr. 31 068.

(ministrul Propagandei Naționale), contra-amiral adjutant Nicolae Păiș (ministrul Aerului și Marinei), Andrei Rădulescu (președintele Înaltei Curți de Casație), Ion V. Gruia (ministrul Justiției), Ion Macovei (ministrul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor), Ion Mihalache (lider marcant al Partidului Național Țărănesc), Mihai Popovici (lider marcant ai Partidului Național Țărănesc), Victor Antonescu (consilier regal), Victor Iamandi (consilier regal), Alexandru C. Cuza (consilier regal), patriarhul Bisericii ortodoxe române Nicodim Munteanu, gen. Arthur Văitoianu (consilier regal), dr. Constantin Angelescu (consilier regal), David Popescu (ministrul de Interne), Stan Ghițescu (ministrul Muncii), Gheorghe Tătărescu (consilier regal), gen. Gheorghe Mihail (șeful Marelui Stat Major), Teofil Sidorovici (comandantul „Străzii Țării“), Radu Budișteanu (ministrul Cultelor și Artelor), general-adjutant Ernest Ballif (consilier regal), mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan.

Din însemnările lui Victor Iamandi rezultă de asemenea că pentru acceptarea impusă a cerințelor Germaniei și Italiei au votat : Ion Gigurtu, Constantin Argetoianu, Al. Vaida-Voievod, Gheorghe G. Mironescu, Dumitru Caracostea, Nichifor Crainic, Nicolae Păiș, Andrei Rădulescu, Ion V. Gruia, Ion Macovei, patriarhul Nicodim, David Popescu, Stan Ghițescu, Gheorghe Tătărescu, general Gheorghe Mihail, Radu Budișteanu, general Ernest Ballif ; împotriva acceptării „arbitrajului“ s-au pronunțat : Constantin I. C. Brătianu, Ion Mihalache, Mihai Popovici, Victor Antonescu, Al. C. Cuza, general Arthur Văitoianu, dr. Constantin Angelescu și mitropolitul Nicolae Bălan, Teofil Sidorovici abținându-se de la vot.

În finalul însemnărilor sale, Victor Iamandi a notat rezultatul votării astfel : 18 (voturi) pentru, 10 (voturi) contra, 1 — abținere.

Confruntând paginile acestui document cu celelalte documente aflate în arhive și care reconstituie dezbaterile pe baza declarațiilor unora din participanți, rezultă că la Victor Iamandi lipsește notarea prezenței și a cuvântului luat de următorii oameni politici, care au participat totuși în Consiliul de Coroană : preotul Ioan Moța (tatăl frunțașului legionar), Horia Zelea Codreanu (fratele „căpitanului“ Gărzii de fier), dr. Victor Gomoiu (ministrul Sănătății și Ocrotirilor Sociale), dr. Vasile Noveanu (ministrul al Inventarului Avuțiilor Publice), Mihail Priboianu (ministrul al Înzestrării Armatei) — care, toți, au votat pentru acceptarea „arbitrajului“ de la Viena — și deputatul Silviu Dragomir, care a votat împotriva acceptării necondiționate a „arbitrajului“ puterilor Axei⁷. De asemenea, în mod firesc, lesne de înțeles, lipsește consemnarea a ceea ce a spus însuși Victor Iamandi. Știm însă din alte documente că el s-a pronunțat hotărît împotriva acceptării „arbitrajului“, fiind consecvent în atitudinea sa ostilă forțelor de extremă dreaptă. „Sînt împotriva primirii arbitrajului — declara Iamandi. Nu credem în garanțiile care ni se dau și socot că politica noastră de astăzi n-a dus la nici un rezultat pozitiv. Pentru aceste considerațiuni nu trebuie să primim arbitrajul. Trebuie să rezistăm pentru că războiul nu s-a terminat“⁸.

⁷ Cf. Arhiva M.A.E., fond 71 Transilvania, vol. 42/1940, Documentul „Dezbaterele Consiliului de Coroană de sub președenția maiestății sale regelui, 30 august 1940, ora 3“.

⁸ Idem, p. 224—225.

În schimb, spre deosebire de celelalte documente care reconstituie dezbaterile Consiliului de Coroană din noaptea de 29/30 august 1940, însemnările lui Iamandi consemnează prezența ministrului Cultelor și Artelor, Radu Budișteanu, esența intervenției sale („Dacă va fi un arbitraj infam îl vom zdrohi. Dar așa cum este îl acceptăm“) și atitudinea sa în favoarea acceptării dictatului. Aceasta permite, pentru prima dată, stabilirea listei și numărului exact al celor care au participat la dezbaterile Consiliului de Coroană: 33 persoane, în acord cu lista publicată în Comunicatul nr. 86 din „Monitorul Oficial“ (partea I-a), nr. 201, din 31 august 1940.

În același timp consemnarea de către Victor Iamandi a prezenței în Consiliul de Coroană a lui Radu Budișteanu rezolvă și neconcordanțele despre care s-a scris pînă acum, în privința numărului total al voturilor exprimate și în privința structurii acestui rezultat.

După cum relatează unul din documentele păstrate⁹, rezultatul votării a fost anunțat de Ernest Urdăreanu, mareșalul Palatului, în următoarea formă: 19 voturi pentru, 10 — contra, 1 — abținere. Dar totalul de 29 voturi nu corespunde cu numărul celor prezenți în Consiliu, fapt care dovedește că cel ce a întocmit „pe loc“ situația a calculat greșit. Acest lucru este reflectat de documente. Astfel, „Dezbaterile Consiliului de Coroană de sub președenția M.S.Regelui, 30 august 1940, ora 3“, păstrate în arhiva M.A.E., relatînd lista, cuvîntările și atitudinile participanților în Consiliu, oferă următoarea situație: 32 participanți (este omis Radu Budișteanu), dintre care 10 au votat împotriva acceptării „arbitrajului“, 21 participanți — pentru acceptare și o abținere (deci nu raportul 19—10—1)¹⁰. Alt document consemnează o prezență de 30 de persoane, cu rezultatul 19 — pentru, 10 — împotriva și o abținere. (În acest document sînt omiși dintre participanți Nichifor Crainic, Victor Gomoiu și Radu Budișteanu)¹¹. În fine, un alt document la care s-a făcut referire¹², notînd rezultatul votării (raportul 18—10—1), include în lista participanților la dezbaterile Consiliului și pe Ernest Urdăreanu¹³, lucru ce pare însă a fi inexact, deoarece mareșalul Palatului nu apare printre cei convocați la dezbateri și nici exprimîndu-și atitudinea în problema „arbitrajului“, în nici unul din celelalte documente: cel din arhiva M.A.E., acela păstrat în Arhivele Statului și însemnările lui Iamandi¹⁴.

În lumina documentului păstrat acum în patrimoniul Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România, care — menționînd printre cei

⁹ Arhiva M.A.E., fond 71 Transilvania, vol. 42/1940, Documentul „Dezbaterile Consiliului de Coroană de sub președenția maiestății sale regelui, 30 august 1940, ora 3“.

¹⁰ Idem.

¹¹ Arhivele Statului Buc., Fond Casa Regală, dosar 29/1940, f. 8.

¹² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8174, ff. 27—30, citat de Al. G. Savu, *op. cit.*, p. 413, nota 18.

¹³ Al. G. Savu, *op. cit.*, p. 413.

¹⁴ Așa cum consemnează documentul aflat în arhiva M.A.E., Ernest Urdăreanu a intrat în sala de consiliu în timp ce se afla la cuvînt Gh. Tătărescu, pe care-l întrerupe pentru a da citire telegramei expediate de la Viena de cei doi delegați români — Mihail Manoilescu și Valer Pop — și în care se arăta că Fabricius declarase că Germania „nu-și ia nici o răspundere dacă în termen de 5 minute nu dăm răspunsul“. Absența mareșalului Palatului de la începutul dezbaterilor Consiliului poate explica și calculul greșit al voturilor, făcut de acesta.

prezenți în Consiliul de Coroană din noaptea de 29/30 august 1940, pe ministrul Cultelor și Artelor, oferă astfel o restabilire a listei tuturor participanților la dezbateri, în acord cu lista publicată de „Monitorul Oficial” — situația prezenței, a rezultatului votului și a structurii acestuia, în problema „arbitrajului” de la Viena apare următoarea: au participat 33 persoane, exprimându-se 32 voturi — 22 în favoarea acceptării dictatului, iar 10 împotriva acceptării, înregistrându-se și o abținere de la votare.

Asupra pozițiilor politice reflectate de atitudinea participanților la dezbaterile Consiliului de Coroană, asupra semnificației voturilor exprimate nu vom insista, deoarece problema aceasta a fost abordată și clarificată de istoriografia noastră. Esențial este că, deși cele mai multe grupări politice burghezo-moșierești din România de atunci au fost împotriva acceptării actului arbitrar de la Viena, ele „au capitulat însă în fața presiunilor Axei, supunându-se dictatului, chiar dacă în concepția lor acceptarea avea un caracter vremelnic”¹⁵.

Insemnările luate de Victor Iamandi în timpul dezbaterilor Consiliului de Coroană convocat de Carol al II-lea, în noaptea de 29/30 august 1940, confirmă celelalte documente existente și referitoare la acest eveniment (dar, după cum s-a arătat, reconstituind lucrările). În același timp întregeste conținutul lor, permițând restabilirea mai exactă a situațiilor, a adevărului.

În fine, păstrarea acestui document în patrimoniul de stat pune la îndemina cercetătorilor și această mărturie directă — chiar dacă ea nu este completă — în legătură cu unul din cele mai dramatice evenimente din istoria contemporană a României.

NOTES INÉDITES DE VICTOR IAMANDI DANS LE CONSEIL DE LA COURONNE DU 29/20 AOÛT 1940

— Résumé —

Les historiens roumains contemporains, qui ont étudié le diktat de Vienne, ont accordé une attention justifiée aux débats du Conseil de la Couronne de la nuit du 29/30 août 1940, car celui-ci a été le cadre officiel par lequel l'état roumain a accepté l'acte arbitraire imposé.

Mais, concernant ce conseil, dans la littérature de spécialité apparaissent — sur la base des documents utilisés — quelques non-concordances, surtout concernant le nombre et le nom des participants et le nombre des votes exprimés pour l'acceptation de la demande d'arbitrage, formulée par l'Allemagne et l'Italie. Le fait paraît s'expliquer — d'après l'opinion d'un historien roumain — par la perte des notes prises pendant les débats par l'un des participants et par le fait que le déploiement de la séance du Conseil de la Couronne a été reconstituée ultérieurement en se basant sur les déclarations de témoins oculaires.

¹⁵ Al. G. Savu, *op. cit.*, p. 417.

Jusqu'à une preuve contraire, on considère les notes de Victor Iamandi — entrées récemment dans le patrimoine du Musée d'Histoire de la République Socialiste de Roumanie — comme le seul enregistrement fait même pendant les débats du Conseil de la Couronne la nuit du 29/30 août 1940.

Quoique le document présente des omissions dans les pages conservées, par la corroboration avec les autres témoignages concernant le Conseil de la Couronne mentionné, il aide à rétablir la liste de tous les participants aux débats, en réalisant pour la première fois une situation en accord avec le Communiqué publié dans le „Monitorul Oficial“ (Journal Officiel) du 31 août 1940.

En se basant sur les notes de Victor Iamandi (qui mentionne dans le Conseil aussi le Ministre des Cultes et des Arts et enregistre aussi son opinion — fait omis dans tous les autres documents connus), la situation de la présence et de la structure des votes dans le problème de l'„arbitrage“ de Vienne apparait comme suit : au Conseil de la Couronne de la nuit du 29/30 août 1940 ont participé 33 personnes, 32 votes étant exprimés — dont 22 en faveur de l'acceptation de l'„arbitrage“, et 10 contre l'acceptation — une abstention de la votation étant aussi enregistrée.